

• Vince Péter •

ÁRSZABÁLYOZÁS ÉS VERSENYHELYZET A MAGYARORSZÁGI ENERGIAPIACI NYITÁS UTÁN*

A villamosenergia- és földgázpiaci nyitás minden szereplő számára megváltoztatta a működési feltételeket. E modellváltás a versenyt kívánta erősíteni az energetikai szektorokban, amelyeket korábban egyes szereplőinek túlsúlya, az ellátás feltételeinek alakításában a hatósági beavatkozások dominanciája, a gyenge piaci koordináció, valamint a felhasználók kiszolgáltatottsága jellemzett. A modellváltás elemei közül e tanulmány az egyetemes szolgáltatás árszabályozását érintő változásokat, valamint a piaci versenyhelyzet alakulását követi nyomon. E két területet érintő fejlemények megfigyelése alkalmat kínál annak felmérésére, hogy a modellváltás során az állami szerepvállalás sajátosságai mekkora teret engedtek az energiapiaci verseny erősödésének.

2009-ben lezárult a villamosenergia- és földgázpiac megnyitása, a magyar jogalkotás átvette és életbe léptette az Európai Unió szabályozási és intézményi megoldásait. A modellváltást kísérő sokféle esemény közül a következőkben a magyarországi energiapiaci szabályozás, ezen belül is az egyetemes szolgáltatás árszabályozásának 2009-től bekövetkezett változásait követjük nyomon. Elsőként összefoglaljuk piacnyitást, majd az Európai Unió – 2009-es harmadik – energiacsomagjának átvételéhez kapcsolódó fejleményeket. Ezt követően a magyarországi (és nem uniós) kezdeményezéseken alapuló szabályozási változások elemei közül az egyetemes szolgáltatás árszabályozásával és a belső piaci verseny feltételeinek alakulásával, az állami szerepvállalás megváltozásával összefüggő kérdésekkel foglalkozunk.

MODELLVÁLTÁS A MAGYARORSZÁGI VILLAMOSENERGIA- ÉS FÖLDGÁZSZÉKTORBAN

A magyarországi villamosenergia- és földgázszektor szabályozása 2009 és 2011 közötti legfontosabb változtatásainak sajátosságai más természetűek voltak, mint amelyek a korábbi éveket jellemezték: 2009-ig a modellváltás előkészítésére és bevezetésére került sor, ezután már nem új modell létrehozása, hanem az adott kereteken belül maradó szabályozási változtatások szerepeltek a napirenden.

* A tanulmány az OTKA 76306. számú, *Liberalizáció a hálózatos szolgáltatások piacán (Nemzetközi tendenciák, hazai gyakorlat)* című pályázatának támogatásával készült.

A modellváltás, az Európai Unió második energiacsomagjának (*Európai Parlament* [2003], [2004]) átvétele és bevezetése a villamosenergia-szektorban 2008 elején, a földgázpiacon 2009 közepén lezajlott.¹ A modellváltás megszüntette a versenypiaci és közüzemi ellátás kettősségét, azt az állapotot, hogy az értékesítés két élesen eltérő szabályozás szerint működő piacon zajlott (Vince [2008]). Véget ért a versenypiaci és a közüzemi értékesítés párhuzamossága, ez utóbbi helyét is a versenypiaci modell vette át. Az energiaszektorok szereplői (a termelők, a kereskedők, az elosztócégek és a felhasználók) az immár egységes piacon működtek. Az egységessé vált piacon kialakuló versenynek azonban a két szektor működését újraformáló törvények két korlátot emeltek.

Az egyik korlát a közüzemi ellátás megszüntetése miatt az egységes piacra kikerülő kisfogyasztók védelme szabályozási-intézményi feltételeinek kialakítása volt az egyetemes szolgáltatás keretében. A törvény a kisfogyasztók (a háztartások és egy alacsony felhasználási limit alatti vállalkozások) számára bevezette az *egyetemes szolgáltatás* ellátási módját. „*Egyetemes szolgáltatás*: a villamosenergia-kereskedelem körébe tartozó sajátos villamosenergia-értékesítési mód, amely az ország területén bárhol, meghatározott minőségben a jogosult felhasználó számára méltányos, összehasonlítható, átlátható ár ellenében igénybe vehető.” (2007. évi LXXXVI. törvény 3. cikk 7. bekezdés.) A törvény e felhasználók kiszolgáltatottságának kezelésére két további – *végző menedékes*, valamint *védendő fogyasztó* – szabályozási megoldást vezetett be. A földgázpiacon is ugyanez a szabályozás lépett életbe.

A másik korlátot egy piacsabályozási eszköz alkalmazása – a *jelentős piaci erővel rendelkező szereplők* meghatározása – jelentette, ami lehetővé tette az erőfölénnyel való visszaélés tilalmának érvényesítését. A verseny elősegítése, az erőfölénnyel való visszaélések megelőzése érdekében a szóban forgó törvény lehetővé tette, hogy a Magyar Energia Hivatal (MEH) piacelemzést végezzen annak megállapítására, hogy egy társaság rendelkezik-e jelentős piaci erővel. A jelentős piaci erő megállapítását követően a MEH kötelezettségeket írhat elő az érintett társaság számára. Ezek célja a jelentős piaci erejű szereplő piaci súlyának a korlátozása (a piac koncentrátságának csökkentése) vagy a magatartásában megnyilvánuló erőfölény visszaszorítása a partnerekkel fennálló kapcsolatokban, így viselkedési (például a transzparencia feltételeit javító) előírások érvényesítése.

Az új modellben az egyetemes szolgáltatás árszabályozásának az volt az új eleme, hogy az ármegállapítás folyamatában nőtt a szolgáltatók súlya, és a hatósági szerep szűkebb körűvé vált. A szabályozás szerint az egyetemes szolgáltatásban alkalmazott áraknak méltányosoknak és összehasonlíthatóknak kellett lenniük. Ennek érdekében az egyetemes szolgáltató az energiabeszerzési költségeit a MEH által javasolt és a gazdasági miniszter által jóváhagyott kereskedelmi árréssel növelhette meg.

¹ Lásd a földgázellátásról szóló 2008. évi XL. törvényt, valamint a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvényt.

A hatóság jogköre emellett az – árakban érvényesített – piaci alapú energiabeszerzés összehasonlító árának elfogadására terjedt ki. A korábbi gyakorlattal szemben új vonás volt, hogy az ármegállapítást nem a hatóság, hanem a vállalkozások kezdeményezhették, és az energiabeszerzési költségeket piaci alapon kellett meghatározni.

Abban azonban nem történt változás, hogy a versenypiacon és az egyetemes szolgáltatásban a rendszer- és hálózathasználati díjak továbbra is a hatósági ármegállapítás körébe tartoztak. A modell kulcseleme a hálózatokhoz való hozzáférés szabályozása volt: ezekhez tulajdonosaiknak – a hatóság által megállapított díjak és együttműködési feltételek mellett – minden piaci szereplő (az úgynevezett harmadik fél) számára azonos feltételekkel kellett hozzáférést biztosítaniuk. A hozzáféréssel lehetővé vált, hogy hálózattal nem rendelkező szereplők is beléphessenek az energiapiacokra, szétválhatott a hálózatok működtetése és a rajtuk folytatott kereskedelem, ami nélkül új szereplők nem léphetnének be, és így a verseny sem alakulhatna ki.

MODELLVÁLTÁS UTÁN

A modellváltást, a piacnyitást követő szabályozási változások már a versenypiaci modell keretein belül maradtak. Ezek egy részének bevezetésére a következő, a piacnyitás újabb feltételeit megteremtő harmadik EU-energiacsomag átvétele miatt került sor (*Európai Parlament* [2009a], [2009b]).

A változások nagyobb részt azonban magyarországi kezdeményezéseken alapulnak, és a belső piac szabályozásának részleteit módosították. A szabályozásváltozások funkciója változatos volt: a skála egyik végén a részletszabályozási konstrukciók, a modell működésére vonatkozó technikai feltételek módosítása állt, a másik végén azonban azok a megoldások, amelyek – a modell kereteinek fenntartása mellett – gyengítették a piacnyitást, a verseny ösztönzését, és erősítették a központosító elemek súlyát. Tehát végeredményben a szabályozás változásai egyes területeken (elsősorban az egyetemes szolgáltatást érintő árszabályozásban) a piacnyitás kezdetéhez képest korlátozták a piaci hatások érvényesülését, és kibővítették a hatósági beavatkozások hatókörét.

Az Európai Unió harmadik energiacsomagjáról

Az Európai Parlament 2009-ben az úgynevezett harmadik energiacsomag elfogadásával jóváhagyott két új – a villamosenergia- és földgázpiacokra vonatkozó – irányelvet, amelyek 2011-től öt területen a korábbitól eltérő vagy új elemeket tartalmazó szabályozást vezettek be (*Európai Parlament* [2009a], [2009b]). A két új irányelv, amely az EU belső energiapiaca egységesülésének további elősegítését célozta, meghatározta a biztonságos és versenyképes ellátás kiterjesztésének útjában álló tényezőket. Ezek

a következők: a megkülönböztetésmentes értékesítés és hálózatokhoz való hozzáférés akadályai, az országokat összekötő határkeresztező kapacitások szűkössége, a rendszerirányítók függetlenségének korlátai, az egyes tagországokban nem hatékonyan működő szabályozói felügyelet, továbbá a felhasználók jogainak sérülékenysége.²

Az *első terület* az alap/szállító hálózat üzemeltetésének, valamint a termelésnek és a szolgáltatásnak a *szétválasztása*. Az átviteli rendszer irányítójának és üzemeltetőjének az ellátási, a termelési és a kereskedelmi tevékenységektől szétválasztva kell működnie annak érdekében, hogy a piac minden szereplőjétől függetlenül láthassa el feladatát, továbbá garantálható legyen a piaci szereplők számára a piac átlátható szabályok szerinti működése, a hálózatokhoz való megkülönböztetésmentes hozzáférés. A szétválasztásnak továbbá ösztönöznie kell a hálózati összeköttetéseket erősítő beruházásokat is. A harmadik energiacsomag e követelmények érvényesítésére a rendszerirányítás három modelljét tartotta – eltérő mértékben – alkalmasnak. (A szétválasztási szabályok adta lehetőségek közötti választás ugyanis hatással van a nemzeti piacnyitás intenzitására.)

1. A szabályozás az egységes európai energiapiac létrehozása szempontjából a legkedvezőbb megoldásnak a *tulajdonosi szétválasztást* minősítette, amelyben a rendszerirányító tulajdonosának nincs termelési, elosztási, kereskedelmi érdekeltsége az energiaszektorban. A rendszerirányító – amely ebben a modellben az átviteli hálózatnak a tulajdonosa – mindezekről az érdekektől függetlenül tud működni.
2. A szétválasztás második lehetősége a *független rendszerüzemeltető (Independent System Operator, ISO)* modelljének létrehozása, amelyben a független rendszerirányító csupán üzemeltetője és nem tulajdonosa az átviteli hálózatnak.
3. A szétválasztás harmadik esete a *független átvitelirendszer-üzemeltető (Independent Transmission Operator, ITO)* modellje, amely az irányelv szerint a szétválasztás szempontjából a legkevésbé következetes megoldást képviseli, mert ebben az esetben a rendszer irányítója és üzemeltetője egy vertikálisan integrált, az energiapiacra is tevékeny vállalatcsoport tagja. A vállalatcsoport a rendszerirányító és az átviteli hálózat tulajdonosa. Ebben a keretben kell biztosítani, hogy a rendszer irányítása és üzemeltetése független legyen tulajdonosának ellátási, termelési, kereskedelmi érdekeitől. A függetlenség biztosítása érdekében a szétválasztást jogi-szervezeti garanciákkal kell alátámasztani, valamint a számviteli elkülönítését is vgre kell hajtani.

A harmadik energiacsomag *második* és a *harmadik témaköre* a nemzeti piacfelügyeleti és szabályozhatóságok szerepének erősítése, valamint nemzetközi együttműködésük kereteinek megteremtése, egy 2011-re felállt európai energiaszabályozó ügynökség (*Agency for the Cooperation of Energy Regulators, ACER*) létrehozása volt. A harmadik energiacsomag *negyedik eleme* az átviteli, illetve szállítói hálózatok üze-

² A harmadik energiacsomag ismertetése Vince [2011] alapján készült.

meltetésének uniós szintű összehangolása. Végül az ötödik terület az új szabályozás az energiapiacokon lebonyolított ügyletek átláthatóságának javítását elősegítő intézkedéseit fogta át. (*Európai Parlament* [2009a], [2009b], *Európai Bizottság* [2009]).

A harmadik energiacsomag tovább erősítette a nemzeti hatóságok *ex ante* szabályozó szerepét, hatáskörét, és az ACER létrehozásával megtette az első lépéseket az uniós szintű szabályozás feltételeinek megteremtése felé. Az Európai Bizottság korábban nem volt jogosult a tagállamok közti energiaforgalom kereteinek szabályozására, valamint nem vehetett részt az ezzel kapcsolatos (például árazási, engedélyezési és hozzáférési) problémák megoldásában sem.

A harmadik energiacsomag határozatait a tagállamoknak a nemzeti szabályozásban 2011. március 3-ig kellett átvenni, és egy évvel később életbe léptetni. A harmadik energiacsomag egyes elemeinek a magyar szabályozásba való átültetésére több lépésben került sor. Elsőként az átviteli rendszerirányítás modelljei közötti választás szerepelt a napirenden. A harmadik energiacsomag módot adott a független átvitelirendszer-üzemeltető modell választására a vertikálisan integrált vállalatok számára, így lehetővé tette a magyar energiaszektor mindkét területén a már korábban is alkalmazott független átvitelirendszer-üzemeltető modelljének fenntartását. Mind a Mavir Zrt., mind a Földgázszállító Zrt. ugyanis vertikálisan integrált vállalatcsoportokhoz (az MVM Zrt.-hez, illetve a Mol Rt.-hez) tartoznak. Az országgyűlés által 2009 decemberében elfogadott energetikai tárgyú törvény (2010. évi VII. törvény) élt a második és a harmadik energiacsomag által biztosított lehetőséggel, és a magyarországi rendszerirányítás számára *egyetlen* lehetőségként a független átvitelirendszer-üzemeltető modelljének alkalmazását írta elő. A törvény ezzel a már meglévő állapotot tartotta fenn, és kizárta az EU-irányelvek szerint a szétválasztás szempontjából kedvezőbb modellek bevezetésének lehetőségét.³

ÁRALAKULÁS, ÁRSZABÁLYOZÁS AZ EGYETEMES SZOLGÁLTATÁSBAN

Az árszabályozásban a modellváltás után is több hatósági jogosítvány maradt meg az egyetemes szolgáltatás esetében, mint a versenypiaci értékesítésben. Mindkét körben továbbra is közös, hogy a rendszer- és hálózathasználati díjak hatósági ármegállapítás körébe tartoznak. Az energiaköltséget is tartalmazó szabadpiaci árnál megszűnt a hatósági ármegállapítási jogosultság, a villamos energia és földgáz eladási árát a felek megállapodása határozta meg.

³ A harmadik energiacsomag és a hozzá kapcsolódó joganyagok átvételéről szóló további rendelkezéseket a 2011. évi XXIX. törvény tartalmazta. Ez többek között azokat a feltételeket szabályozta, amelyek a felhasználók kiszolgáltatottságát voltak hivatottak mérsékelni vagy megszüntetni az egyetemes szolgáltatásban és a szabadpiaci értékesítésben. Ezek közé tartozott a minden fogyasztót érintő kereskedőváltás szabályozása, valamint a tevékenységek szétválasztási szabályainak meghatározása.

Az egyetemes szolgáltatóknak energiabeszerezési költségként – miniszteri rendeletben meghatározott – piaci alapú összehasonlítható (*benchmark*) árat kellett nagykereskedelmi árként alkalmazniuk. Ezt a Magyar Energia Hivatal által javasolt és az energiaügyért felelős miniszter által jóváhagyott kereskedelmi árréssel lehetett megnövelni.

A kiinduláskor kialakított szabályozás részletei 2009 után sokat változtak: *egyrészt* a modell egyes, kisebb súlyú elemeit módosították a működési tapasztalatok alapján, *másrészt* lényeges változtatásokra is sor került: fokozatosan helyet kaptak olyan megoldások is, amelyek az egyetemes szolgáltatás árának alakításban a piacnyitás folytatásával szemben elősegítették a *hatósági szerep erősítését*. Ez a befolyásnövekedés a teljes magyarországi villamosenergia-felhasználás közel negyven (2010-ben 38,9) százalékát érintette (MEH [2011c]).⁴ A villamosenergia-fogyasztás fennmaradó nagyobb hányada számára az energiaköltségeket a piaci folyamatok határozták meg.

A villamosenergia-árak alakulása az egyetemes szolgáltatásban

Árváltozások 2008–2011 • A villamos energia és a földgáz árának alakulását az egyetemes szolgáltatásban a piaci hatások mellett a szabályozás változásai is befolyásolják. A piaci hatások között új elem is megjelent, mégpedig a villamos energia és a földgáz felhasználásának csökkenése, amelyet a világgazdaság 2008–2009-es válsága idézett elő. Ez a hatás a magyarországi villamosenergia-szektor 2008. évi piacnyitását követően jelentkezett, így az induláskor kialakított árakat még nem befolyásolta. A földgázszektor liberalizálására azonban már a válság idején került sor.

Az egyetemes szolgáltatásban a villamosenergia-árak kialakítása 2008 januárjában átlagosan 9,8 százalékos emelkedést hozott (1. táblázat). Ebben az energiaárak és a rendszerhasználati díjak növekedése egyaránt szerepet játszott. A modellváltás bevezetésekor érvényesített nagymértékű áremelést nem követte újabb, hasonló nagyságú – kizárólag az energiaszektor költségeivel és szabályozásával összefüggő – átlagos áremelés. 2009 januárjában az árnövekedést teljes mértékben a rendszerhasználat díjának emelkedése okozta. A 2009 közepén végrehajtott, 5,1–10,9 százalék közötti⁵ áremelés már az áfa – időközben érvényesített – 5 százalékpontos növekedését is tartalmazta. Ebben az áremelésben tehát az időközben bekövetkezett költségnövekmények mellett az áfanövekedés hatása is érvényesült. Az év során

⁴ Az egyetemes szolgáltatás részesedése az összes villamosenergia-felhasználásból 2008-ban még 36 százalék volt. Az igénybevételére jogosultak köre 2009-től kibővült, így a hatósági árszabályozást ismételten választó kis- és közepes fogyasztók visszalépése miatt megnövekedett e csoport részaránya a magyarországi villamosenergia-felhasználásból.

⁵ 2009 júliusától az árszabályozás lehetővé tette, hogy az egyetemes szolgáltatók árai különböző költségstruktúrák (beszerzési és értékesítési struktúráik) miatt eltérően alakuljanak. Ezzel megszűnt az egyetemes szolgáltatásban a villamos energia árának országosan azonos szintje.

1. TÁBLÁZAT • A lakossági (közüzemi, illetve egyetemes szolgáltatói) villamosenergia-árak és árváltozások (áfával és rendszerhasználati díjjal)

Időpont	Villamosenergia-árak (forint/kilowattóra)	Árváltozások (százalék)
2003. február	22,30	8,6
2003. augusztus	24,30	9,0
2004. január	27,61	11,6
2005. február	29,50	6,8
2006. január	28,30	-4,0
2006. augusztus	32,40	14,4
2007. február	34,050	5,1
2008. január	39,030	9,8
2009. január	40,15	2,25-6,6
2009. július–augusztus	43,85–44,37	5,1–10,9
2009. november	46,13–48,36	1,3–6,2
2010. január	43,37–45,20	(-3,1)–1,9
2010. július	41,51–44,49	(-9,7)–(-2,6)
2011. január	41,45–44,43	0,0
2011. február	47,96–49,36	3,2–5,5
2011. július	47,96–49,36	0,0

Megjegyzés: a 2009. júliusi–augusztusi áremelés áfanövekedést is tartalmaz.

Forrás: MEH [2009a], [2011d], [2011f].

két további áremelésre került sor. 2010-ben a szabályozás módosítása miatt (amiről a későbbiekben lesz szó) januárban az egyes egyetemes szolgáltatók területén eltérő irányúak voltak az árváltozások: árcsökkentés és árnövelés egyaránt életbe lépett. A hatóság 2010-ben előbb az árak csökkentéséről, majd rögzítéséről döntött, amelyet 2011 februárjában egy újabb áremelés követett. Az év hátralévő részében az egyetemes szolgáltatásban a villamosenergia-árak változatlanok maradtak.

Az árszabályozás módosításai • Az árszabályozás változtatása a lakossági és a nem lakossági kisfogyasztókat érintő egyetemes szolgáltatói árak (az energiaköltségek és az árrés), valamint a rendszerhasználati díjak komponenseinek újbóli meghatározásából állt. Ennek során az egyik fontos hatósági szempont az *áremelkedés visszafogása* volt. Ez a törekvés kedvező külpiaci körülményekkel találkozott, mivel egyidejűleg mérséklődött az európai energiafelhasználás, ezért a válság hatására 2009-ben csökkentek a földgázárak és a tőzsdei villamosenergia-árak (REKK [2011]). A földgázár mérséklődése az erőművi energiahordozó-költségeket érintette, a lipcsei villamosenergia-tőzsde – amely Közép-Európa legnagyobb forgalmú tőzsdéje – árainak alakulása (2010 őszéig tartó visszaesése) pedig a magyarországi egyetemes szolgáltatók elismert energiabeszerezési (*benchmark*) árainak megállapítására volt hatással.

Az áralakítás korábbiaktól eltérő iránya – e külső feltételekre is támaszkodva – részben az árszabályozás módosításaival, korrekcióival, részben a hatósági

beavatkozás lehetőségének kiszélesítésével függött össze. A korrekciós jellegű árszabályozás-változás egyik lényeges eleme 2010-től lépett életbe. Az egyetemes szolgáltatók elismert villamosenergia-beszerzési költsége meghatározásának alapját egy miniszteri rendelet módosította (*KHEM* [2008]). E szerint e költségek meghatározásakor – eltérően az addigi gyakorlattól – nem az erőművek által vásárolt gáz árából,⁶ hanem a lipcsei villamosenergia-tőzsdén, valamint a magyarországi villamosenergia-aukciókon⁷ kialakult árakból kell kiindulni. E változtatás a nemzetközi és a magyarországi piaci villamosenergia-áralakulás hatásait kívánta az egyetemes szolgáltatás árának egyik komponensében érvényesíteni, és ezzel megszüntetni az árképzés kizárólagos kapcsolatát a földgázimport árával. Az egyetemes szolgáltatók elismert villamosenergia-beszerzési költségének meghatározása ilyen módon közelebb került a nemzetközi piaci ártrendek követéséhez.

További korrekciós jellegű árszabályozási változásokra is sor került. Az árszabályozási változások következő csoportja a rendszerhasználati díjak 2009-ben indult, új négyéves árszabályozási periódusával függött össze. E díjak meghatározásának módszereit négyévente miniszteri döntés rögzíti, és e kereteken belül évente kerülhet sor módosításokra. A rendszerhasználati díjak az egyetemes szolgáltatásban a lakossági felhasználók villamosenergia-költségeinek mintegy 40 százalékát teszik ki. E díjtételek 2008 januárjában 10 százalékkal, 2009 januárjában 5,3 százalékkal, míg 2011-ben 1,5 százalékkal nőttek, vagyis a lakossági villamosenergia-árak energiaköltség-komponenseinél gyorsabban emelkedtek (*MEH* [2010a], [2011d]).

Az egyetemes szolgáltatás árszabályozás-változtatásai az árrés képzését is érintették. A modellváltás keretében a hatóság maximális kereskedelmi árrést határozott meg a szolgáltatók számára. (Ennek mértéke a lakossági villamosenergia-díjak 5 százaléka alatt maradt.) A szabályozás megoldást tartalmazott arra az esetre, ha az árrés éves átlagos tényleges értéke meghaladja a jogszabályban előírt szintet, de

⁶ Ennek az volt az indoka, hogy az egyetemes szolgáltatókat ellátó nagykereskedőtől, az MVM Trade Zrt.-től vásárolt villamos energia minimális mértékben származott gáztüzelésű erőművektől (*MEH* [2010a]).

⁷ A MEH 2008-ban a nagykereskedelmi piacon jelentős piaci erejű céggént határozta meg az MVM Trade Zrt.-t (*MEH* [2008c]). A verseny feltételeinek megteremtése érdekében nyilvános villamosenergia-árverési kötelezettséget határozott meg számára, ami által piaci részesedésének csökkentését kívánta előmozdítani. A határozat vonatkozott egyrészt az árverésre bocsátott villamos energia mennyiségére, a vevők igényeit figyelembe vevő összetételére (az úgynevezett csúcsidőszaki, illetve a zsinórtermékek értékesítésének arányára), valamint a vevők számára kiszámítható ütemezésű aukciók megtartására. Emellett előírták az MVM Zrt. számára, hogy kétoldalú szerződések teljesítése alapján kialakuló nagykereskedelmi piaci részesedése nem haladhatja meg a 40 százalékot – ami gyakorlatilag az egyetemes szolgáltatókkal kötött szerződések nagyságának felel meg –, és hogy az e felett rendelkezésre álló kapacitásokat aukción kell átlátható módon értékesíteni. A határozat árkorlátot is előírt a szabadpiaci és az egyetemes szolgáltatóknak történő értékesítésekre. Az aukciókra évente három alkalommal kerül sor, és ezeknek az ellátásban betöltött jelentős szerepét mutatja, hogy az ország éves bruttó villamosenergia-felhasználásának mintegy negyede (10 terawattóra) kerül így piacra (*KPMG* [2011] 58. o., *MEH* [2011c]).

a fordított helyzetet csak 2010-től szabályozták. Ez lehetővé tette az árréshiány⁸ beépítését – a MEH jóváhagyásával – a következő évi árakba.⁹

Mindezeket a változtatásokat 2008 és 2010 között az egyetemes szolgáltatás árszabályozásának kialakított keretei között hajtották végre. A 2010. évi kormányváltás után e kereteken túlmutató átalakításokra is sor került: az *árváltoztatásokkal kapcsolatos hatáskörök központosítására*, a hatósági ármegállapítási jogosultság kiterjesztésére. A kormány egyrészt a 2010. áprilisi szinten *befagyasztotta* az egyetemes szolgáltatásban értékesített villamos energia árát a következő hatósági ármegállapításig, ami a gyakorlatban az érvényes árszabályozás döntési rendszerének a felfüggesztését jelentette. (Áremelést legközelebb 2011 februárjában hajtottak végre, addig 2010 júliusában a rögzített árak csökkentésre, 2011 januárjában szinten tartásra került sor.)¹⁰ Ezt a 2010. évi LV. törvény tette lehetővé, amely az egyetemes szolgáltatásban eladott villamos energia árának megállapítását – magasabb szintre helyezve – miniszteri hatáskörbe emelte. Ez annyiban hozott változást, hogy addig a MEH által megállapított árak miniszteri jóváhagyás után léptek hatályba, de ezután maga az ármegállapítás is központosítottan történik, az energiaügyekért felelős miniszter hatáskörébe tartozik. *Az ármegállapítás központosítása a modellváltás előtti hatáskörmegosztás visszaállítását jelentette.*

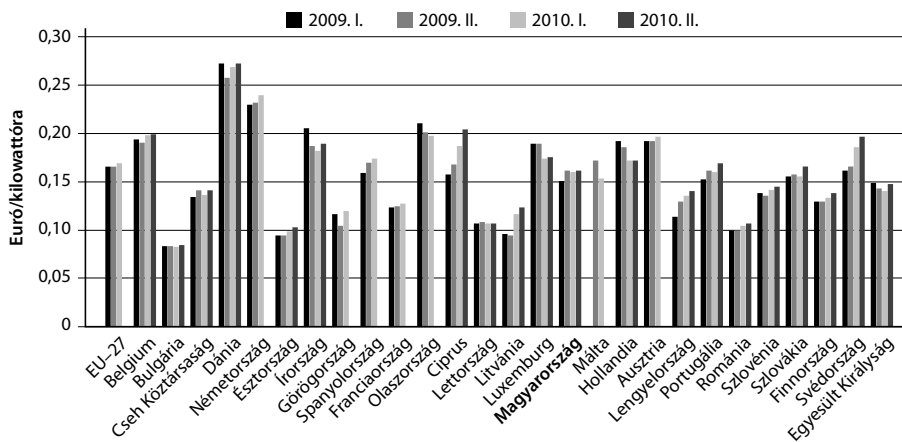
A hatósági szerep erősítésének irányba mutatott az is, hogy a szolgáltatók ritkábban kezdeményezhetnek árfelülvizsgálatot: a korábbi négy lehetőséggel szemben erre két alkalommal nyílik lehetőségük évente. Az egyetemes szolgáltatásra vonatkozó árszabályozás szerint a miniszteri rendelet keretei között a MEH határozatban állapítja meg a rendszerhasználati díjakat (ebben nem történt változás). Új elem az, hogy a miniszter állapítja meg az egyetemes szolgáltatás árát, ezen belül a piaci alapú villamosenergia-beszerezés országos összehasonlító árát is (2011. évi XXIX. törvény 90., 93. cikk).

⁸ Az egyetemes szolgáltatók maximált kereskedelmi árrést alkalmazhatnak. Ha az utólagos ellenőrzés árréstöbbletet vagy -hiányt állapít meg, azt a szolgáltatóknak vissza kell juttatniuk a fogyasztóknak, vagy érvényesíthetik a következő időszak áraiban.

⁹ Az összes villamosenergia-felhasználót a nagykereskedelmi árak alakulásán keresztül érintő további változás volt az, hogy a 2010. évi CLXXXI. törvény csökkentette a hővel kapcsoltan termelt – az úgynevezett kötelező átvétel keretében értékesített – villamos energia átvételi árát. Majd a következő lépésben 2011 júliusától megszűnt az így termelt villamos energia kötelező átvétele. Ennek következtében nem folytatódott a villamos energia nagykereskedelmi piaci áránál jóval magasabb kötelező átvételi ár kifizetése a termelők számára, amire a távhőszolgáltatás ártámogatása fedezetének előteremtése érdekében került sor. Ezzel kikerült a nagykereskedelmi árból egy költségnövelő tényező (A villamos energiáról szóló LXXXVI. törvény 172. cikk).

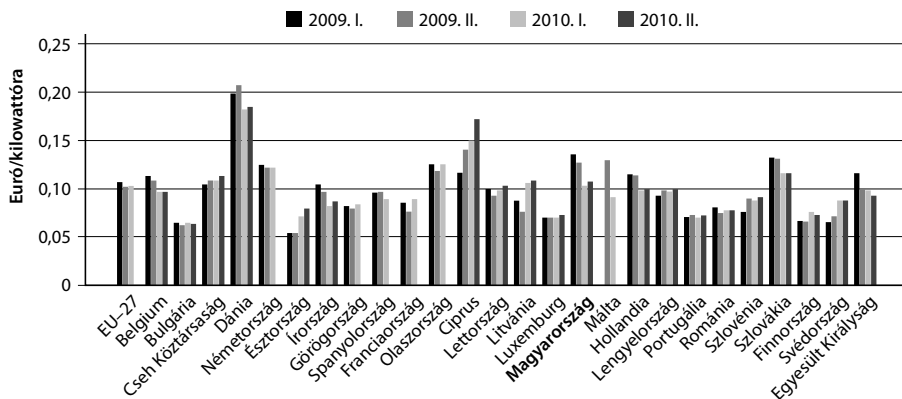
¹⁰ A Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont elemzése szerint a szolgáltatók által kezdeményezett 2010. júliusi villamosenergia-árcsökkenést alátámasztja azt a megállapításukat, hogy „... 2010. július elsejétől az árampiaci egyetemes szolgáltatók a befagyasztott árak alatti díjakat hirdettek meg az arra jogosult fogyasztók számára. Az árampiaci elmúlt félévi folyamatai sem utalnak arra, hogy költségoldalról jelentős áremelési nyomás jelentkezne a villamos energia egyetemes szolgáltatási árakra.” (REKK [2010b] 7. o.)

A magyarországi villamosenergia-árak nemzetközi összehasonlításban • A lakossági és nem lakossági villamosenergia-árak 2010. évi nemzetközi összehasonlítása szerint a magyarországi lakossági árszínvonal az országok rangsorában az Európai Unió középmezőnyéhez tartozott 0,16 euró/kilowattóra értékkel, ennél tizenkét országban volt magasabb az árszínvonal. Ezzel szemben jóval kedvezőlenebb volt a helyezés a nem lakossági árszínvonal esetében, mivel ez 2010-ben csupán hat tagállamban volt magasabb a magyarországinál (1. és 2. ábra).

Forrás: MEH [2011d] 69. o.

1. ÁBRA • Lakossági bruttó villamosenergia-árak az EU-ban
2009. I. és 2010. II. féléve között (2500–5000 kilowattóra/év)

Forrás: MEH [2011d] 69. o.

2. ÁBRA • Nem lakossági bruttó villamosenergia-árak az EU-ban
2009. I. és 2010. II. féléve között (20–70 gigawattóra/év)

A nem lakossági villamosenergia-árak csökkenése a 2009. évi helyzethez képest mégis javulást hozott, akkor ugyanis a magyarországi árszint a második legmagasabb volt a tagországok mezőnyében. A visszaesés idején a nem lakossági villamosenergia-ár csökkenése nagyobb volt, mint néhány más országban. Az 1. és 2. ábra adatainak összevetése azt mutatja, hogy a magyarországi lakossági és nem lakossági tarifák közti különbség kisebb, mint az országok nagyobb részében, a nem lakossági tarifaszint – a bekövetkezett árcsökkenés ellenére – a lakosságihoz viszonyítva magas. Más oldalról mutatja ugyanezt, hogy a lakossági árak az EU–27 átlaga alatt, a nem lakosságiak e felett helyezkednek el.

A földgázárak alakulása az egyetemes szolgáltatásban

Az árszabályozás módosításai és az árváltozások 2009 és 2011 között • 2009 júliusában lépett életbe a magyarországi földgázpiac teljes megnyitása, amire – főként – a lakosság számára az egyetemes szolgáltatás keretében került sor. Ezzel egy időben a válság miatt az európai felhasználás csökkenése, a kereslet visszaesése a piaci földgázárak mérséklődéséhez vezetett. Ez – a magyarországi szabályozás változásai mellett – lehetővé tette, hogy a lakossági földgázár újabb módosításai nem kizárólag emeléseket hoztak (mint korábban), hanem a tarifák – az esetek kisebb részében – változatlanok maradtak, vagy csökkentek.

2009-ben a piacnyitáskor minimális mértékben (1 százalékkal) emelkedett az egyetemes szolgáltatói ár, majd októberben igen jelentős mértékben, 12,1 százalékkal csökkent (2. táblázat).¹¹ 2009-ben a korábbiaknál alacsonyabbak lettek az importbeszerzési árak. Csökkent a hosszú távú importszerződés alapján importált orosz földgáz ára az árképzés alapjául szolgáló kőolajárak visszaesése miatt, valamint a recesszióban – követve az európai földgázkereslet összehúzóódását – mérséklődött a szabadpiaci földgázár is.¹²

A csökkenés azonban nem érvényesült teljesen a magyarországi lakossági piac áraiban. A lakossági gázár 2009 januárja és 2010 januárja közötti csökkenésének mértékét az korlátozta 6,2 százalékra, hogy kárpótolni kellett az importot bonyolító nagykereskedőt azért, mert korábban nem érvényesíthette teljesen a közüzemi

¹¹ A 2. táblázatban és a következő pontban szereplő 3. ábrán láthatók a földgázárak piacnyitás előtti emelései is, amelyek egy hosszabb periódusról nyújtanak áttekintést.

¹² „A hazai nagykereskedelmi földgázárakhoz nagyon nehéz megfelelő (hatékony piacot feltételező) benchmarkot találni. A kontinentális Európa földgázpiacai erősen szegregáltak, az egyes országok ellátásának 80-90 százalékát olajárindexált hosszú távú szerződésekkel biztosítják a piaci szereplők. Transzparens és megbízható árjelzéseket adó likvid nyugat-európai piacokról tehát csak komoly fenntartásokkal beszélhetünk. A jelentős forgalmat lebonyolító (ilyen értelemben likvidnek tekinthető) nyugat-európai a hubokon [hálózatok közös kapcsolódási pontjain] zajló kereskedés jelentős részben a feleslegék értékesítésére, illetve a hiányok beszerzésére irányul.” (MEH [2010c] 14. o.)

2. TÁBLÁZAT • A lakossági földgáz átlagárainak változása*
2005 augusztusa és 2011 júliusa között (áfa és energiaadó nélkül, százalék)

Időpont	Átlagos árváltozás	Időpont	Átlagos árváltozás
2005. augusztus	0,9	2009. július	1,0
2006. január	0,0	2009. október	-12,1
2006. augusztus	30,7	2010. január	5,9
2007. január	55,9	2010. április	10,3
2008. január	5,0	2011. január	4,9
2008. április	5,8	2011. április	10,9
2008. július	9,9	2011. július	0,0
2008. október	6,6		

* Az előző változáshoz viszonyítva.

Megjegyzés: az adatok a 20 köbméter/óra alatti felhasználók alap- és gázdíjainak átlagai.

Forrás: MEH [2010b], [2011b], [2011c].

piacon beszerzési költségeinek emelkedését. A földgázbeszerzési árak 2009 nyaráig meghaladták azt a szintet, amennyit a gázárakban az árszabályozás érvényesülni engedett. A földgázáremelés mértékét korlátozó hatósági ármegállapítás miatt a nagykereskedővel szemben felhalmozódott tartozás törlesztése az importár csökkenésekor indult meg olyan módon, hogy az egyetemes szolgáltatásban érvényesülő földgázárba bekerült egy – 2010 végéig érvényes – korrekciós elem. Emiatt 2009 nyarán a földgázár a beszerzési költséget követve nem csökkent, erre csak októbertől került sor (*E.on* [2009], *MEH* [2009b]).

A 2010 januárjában és áprilisában az egyetemes szolgáltatásban végrehajtott – a szolgáltatók által kezdeményezett – áremelések az ismét növekvő földgázbeszerzési költségeket követték, ezek voltak az utolsó alkalmak, amelyekben az ármegállapítás a földgázpiaci nyitás eredeti szabályai szerint ment végbe. 2010 júniusától a földgázszektor egyetemes szolgáltatásában – akárcsak a villamosenergia-szolgáltatásban – lényeges elemeiben módosuló díjmeghatározási szabályok léptek hatályba. Ennek két legfontosabb eleme volt az *áprilisi díjak rögzítése* az év végéig, valamint az *ármegállapítás miniszteri hatáskörbe utalása*.¹³

A 2011. januári áremelést megelőzően az árba beépülő energiaköltség csökkentése érdekében *megváltozott az egyetemes szolgáltatók által beszerzett földgáz árának számítása*. Az egyetemes szolgáltatás esetében a beszámítható földgáz ára a továbbiakban nem kizárólag a kőolajárakon alapuló hosszú távú importszerződés árait követi, hanem kialakításába 40 százalékos súllyal a földgázpiac (a holland földgázttársaság és a baumgarteni csomópont) árait is figyelembe kell venni. (Az energiaköltség kalkulációját áttekinthetőbbé teszi az, ha az szorosabban kapcsolódik a piaci áralakuláshoz.) Ezeket a földgázpiaci árakat addig kell figyelembe

¹³ A földgázár-alakítás folyamatának részleteiről lásd *REKK* [2011].

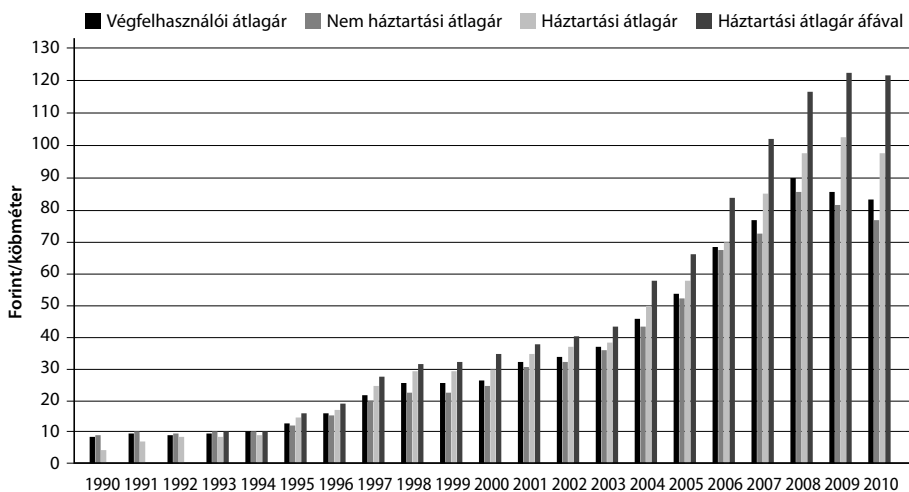
venni, amíg alacsonyabbak a hosszú távú importszerződés árainál (*KHEM* [2009]). 2010 decemberében élni lehetett ezzel a lehetőséggel, mert a földgázpiaci árak 25 százalékkal alacsonyabbak voltak az importszerződésben rögzített árnál (*MEH* [2011d]).

A 2011. januári áremelés igen *differenciált* volt, de nem csak amiatt, hogy az egyetemes szolgáltatók költségszerkezetei régióként eltértek egymástól. Sor került emellett a háztartások felhasználásának nagyságával, illetve szociális helyzetével összefüggő kedvezmények nyújtására is, amelyek biztosítását nem indokolták a gázellátás költségei. (A legkisebb – 1200 köbméter/év alatti – fogyasztású háztartásokat, a nagycsaládosokat, egyes hátrányos helyzetű régiókat előnyben részesítő ármegállapításra került sor.) Az árrendszerben ismét *teret nyertek a kifejezetten szociális jellegű támogatások*. Az egyetemes szolgáltatói áremelés korlátozására irányuló árhatósági törekvést a modellváltás életbe lépése óta meg lehetett figyelni, ami a korábbi, a közüzemi ellátásban követett gyakorlat folytatása volt. A hatóság a 2011. évi ármegállapítást megelőzően a változások irányát és mértékét a szabályozás egységes rendszerének keretein belül kívánta meghatározni. Ezúttal azonban a szabályozás az egységes rendszerből kilépve nyújtott kedvezményt egyes fogyasztói csoportoknak.

A földgázszektor rendszerhasználati díjai 2011-től hatályos újraszabályozásának is volt áremelés-mérséklő eleme, amely szerepet játszott az egyetemes szolgáltatásban. Az egyetemes szolgáltatásban és a szabadpiaci szektorban a tőkeköltés megtérülésének korábban egységes éves nagysága beépült az árba. A szabályozás kizárólag az egyetemes szolgáltatásban ennek mértékét jelentősen csökkentette (*MEH* [2011d]). (E költségtenyező csökkentése kedvezőtlenül érintette a szolgáltatókat, és felvetette azt a kérdést, hogy ennek milyen hatása lehet a fejlesztésekre.)

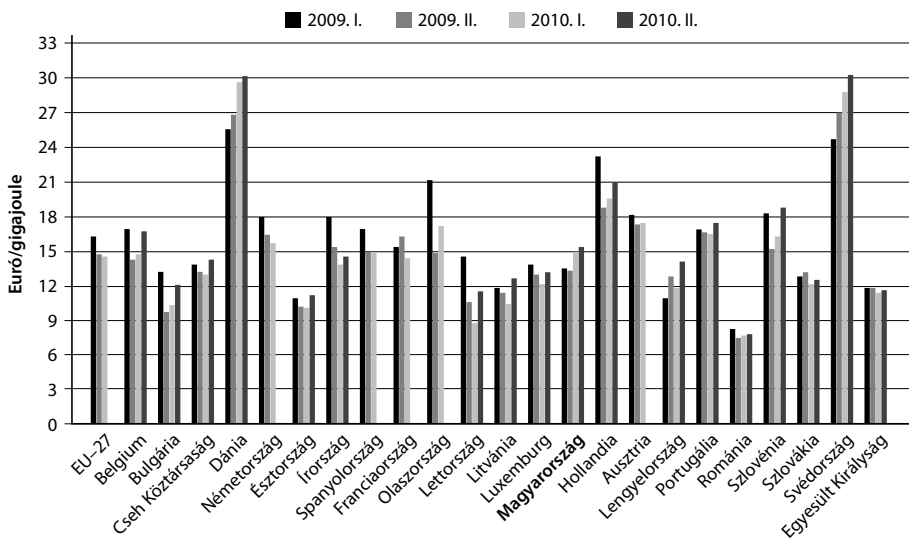
A magyarországi földgázárak nemzetközi összehasonlításban • A 3. ábra betekintést enged a háztartási és nem háztartási felhasználók számára értékesített földgázárak alakulásába. Ez utóbbi csoportnak 2009-től csökkentek az árai, ami a szabadpiaci földgázárak recesszió miatti visszaesése és a piacnyitás együttes hatásának tudható be. A lakossági földgázár növekedése 2010-ben megállt, sőt áfa nélkül számított szintje csökkent is. A két csoport árszintje közti különbséget a nem háztartási átlagár csökkenése jelentős mértékben megemelte. Ezek az adatok azonban arról nem szólnak információval, hogy e különbség nagyságát az egyetemes szolgáltatás áremelkedését korlátozó szabályozás hogyan befolyásolta, milyen hatással volt a versenypiaci árak alakulására.

A magyarországi lakossági földgázár a 4. ábra szerint az EU–27 2009–2010. évi átlagánál valamivel alacsonyabb volt 2009 első félévében, és magasabb lett az időszak végére. A tagországok együttes átlagos árcsökkenésével szemben a magyarországi árak növekedtek.

Forrás: MEH [2011d].

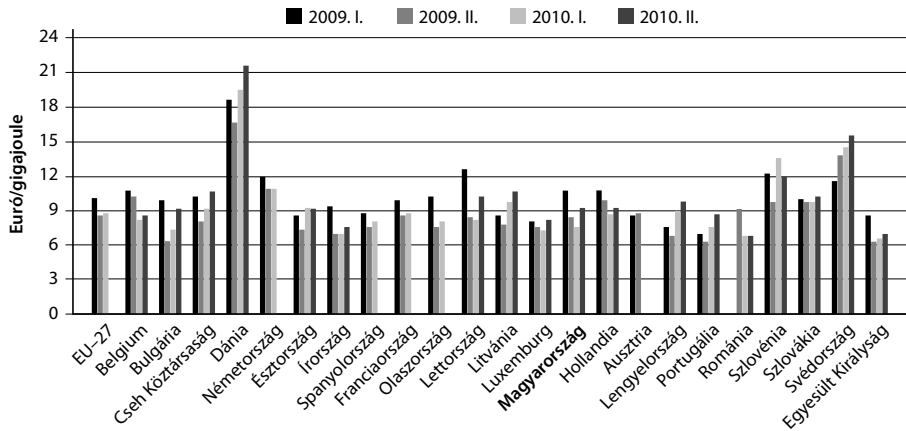
3. ÁBRA • A földgázárak alakulása, 1990–2010 (folyó áron, forint/köbméter)

Forrás: MEH [2011d].

4. ÁBRA • A lakossági bruttó földgázárak az EU-ban, 20–200 gigajoule/év felhasználás (euró/gigajoule)

Az EU–27 nem lakossági felhasználói földgázárainak összehasonlítása szerint a magyarországi áralakulás iránya beleilleszkedett a nemzetközi trendbe (5. ábra). Ami a szintjét illeti, az csak nyolc országban volt magasabb 2010 második félévében. (Ezt a félévet általánosan az árcsökkenést felváltó áremelkedés jellemezte a recessziót követő felhasználásnövekedés következtében.) A magyarországi versenypiaci földgázárak 2009 első felében magasabbak voltak az EU–27 átlagánál, de egy évvel később már elmaradtak attól.

Forrás: MEH [2011d].

5. ÁBRA • A nem lakossági bruttó földgázárak az EU-ban, 100 000–1 000 000 GJ/év felhasználás (euró/gigajoule)

A villamosenergia- és földgázellátás egyetemes szolgáltatási árszabályozásának változásairól leírtak azzal zárhatók le, hogy a 2010 óta végrehajtott módosításokkal egyrészt megváltoztak az árképzési módszerek, másrészt megnőtt a hatósági beavatkozás terjedelme. Az árrögzítés, egyes fogyasztói csoportok szociális szemponton alapuló megkülönböztetése, az egyes költségelemeket érintő szabályozási változtatások az energiaszektor szereplői számára bevételeik alakulását kedvezőtlen irányban befolyásolták. A modellváltást korábban kísérő – liberalizáló jellegű – törekvéseket felváltotta a növekvő állami szerepvállalás.¹⁴

¹⁴ A növekvő állami szerepvállalás nem kizárólag az egyetemes szolgáltatás árszabályozásában érvényesül, hanem e tanulmány tematikájához nem tartozó más ügyekben is. Ezek sorába tartozik például az energiaszektorban az állami tulajdon kiterjesztése (a Mol részvénycsomagjának megvétele), az állami tulajdonban lévő MVM – hatósági kezdeményezésekkel is támogatott – belépése a földgázpiac különböző szegmenseibe. Az energiaszektorra (a termelőkre és a kereskedőkre) – más ágazatokkal együtt – kivetett 2010. évi válságadó azonban nem sorolható e körbe, hiszen nem volt semmilyen szabályozási funkciója sem a villamosenergia-ellátásban, sem a földgázellátásban.

AZ ENERGIAPIACI VERSENY ALAKULÁSÁRÓL

A villamosenergia-piaci verseny alakulása

A villamosenergia-piaci versenyhelyzet modellváltás utáni alakulásáról összefoglaló képet ad a koncentrációs mutatók bemutatása (3. táblázat). A recesszió okozta keresletcsökkenés 2009-ben és 2010-ben nem változtatta meg a termelés erős koncentrációjának a mértékét, de átrendezte a nagy erőművek részesedését. A földgáztüzelésű erőművek terhelése mérséklődött, és a Paksi Atomerőmű Zrt., valamint a Mátrai Erőmű Zrt. termelése növekedett. Így hatról háromra csökkent az öt százaléknál nagyobb részesedésű termelők száma, ezek súlya azonban növekedett (MEH] 2011a]).

3. TÁBLÁZAT • A villamosenergia-termelés és -értékesítés koncentrátságának mutatói

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Villamosenergia-értékesítés							
Vállalkozások száma	6	17	19	19	26	35	42
Az öt százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások száma	6	8	8	7	8	7	6
Az öt százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások százalékaránya	100	87	85	83	74	70	67
A három legnagyobb részarányú vállalkozás együttes százalékaránya	65	42	48	51	n. a.	46	46
Herfindahl–Hirschman-index	1889	1142	1136	1302	867	951	981
Villamosenergia-termelés							
Engedélyes vállalkozások száma	12	12	12	12	12	12	12
Az öt százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások száma	5	3	4	5	6	3	3
Az öt százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások százalékaránya	86	65	68	74	77	66	66
A három legnagyobb részarányú vállalkozás együttes százalékaránya	72	65	63	63	61	66	66
A legnagyobb részarányú vállalkozás százalékaránya	40	39	37	37	37	43	42
Herfindahl–Hirschman-index	2257	2057	2027	1986	2023	2252	2151
Villamosenergia-termelés beépített kapacitása							
Engedélyes vállalkozások száma	12	12	12	12	12	12	12
Az öt százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások száma	4	4	4	4	4	4	4
Az öt százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások százalékaránya	69	61	58	64	62	62	59
A három legnagyobb részarányú vállalkozás együttes százalékaránya	58	51	49	57	52	52	50
A legnagyobb részarányú vállalkozás százalékaránya	26	20	21	25	22	22	21
Herfindahl–Hirschman-index	1632	1460	1492	1577	1466	1140	1059

Forrás: MEH [2010d] 64. o.

Ha a villamos energia értékesítésének, termelésének és a beépített kapacitások koncentrációjának változását a piacnyitás előtti utolsó évhez, 2007-hez, viszonyítjuk, láthatjuk, hogy *csak az értékesítésben csökkent a koncentráció*. A Herfindahl–Hirschman-index¹⁵ alapján az értékesítési piac mérsékelt koncentráltból 981-es értékkel dekoncentrálttá vált. Nőtt az értékesítéssel foglalkozó cégek száma, és 51 százalékról 46 százalékra mérséklődött a három legnagyobb súlyú vállalat piaci részesedése. Ez utóbbi adat felhívja a figyelmet az értékesítés belső szerkezeti aránytalanságára. Annak ellenére ugyanis, hogy az értékesítés egésze dekoncentrálttá vált, három cég értékesíti a villamosenergia-forgalomnak közel a felét.

Az értékesítés dekoncentráltságát bemutató HHI összevont képet ad, együttesen méri a kiskereskedelem (ezen belül a versenypiac és az egyetemes szolgáltatás), valamint a nagykereskedelem helyzetét. Eltérő képet mutat azonban az, ha a kis- és nagykereskedelmi piacokon kialakult versenyhelyzetek intenzitását külön vesszük figyelembe.

A *nagykereskedelmi* árampiacon az állami tulajdonban lévő Magyar Villamos Művek Zrt. nagykereskedő vállalata, az MVM Trade Zrt. a kulcsszereplő, amelynek meghatározó piaci súlya van. Az MVM Trade Zrt.-nek 2007-ben, a piacnyitás előtt a nagykereskedelmi piacon (a nem végfelhasználási célból vásárlók piacán) 80 százalékos volt a részesedése (*MEH [2008a]* 37. o.). E téren változást nem a következő évi piacnyitás hozott, hanem a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások (htm) megszüntetése¹⁶ 2009-től. Ezt követően az MVM Trade Zrt. piaci súlya 60 százalékosra csökkent, és lassan tovább mérséklődött: 2011-re 55 százalékos arányt ért el (*MEH [2011e]* 12. o.). Két nagy erőmű (az AES Tisza és a Dunamenti) a hosszú távú megállapodások megszüntetése miatt önállóan, nem pedig az MVM Trade Zrt.-n keresztül értékesíthetett a nagykereskedelmi piacon.¹⁷ Az MVM Trade

¹⁵ A koncentráció mérésére egy adott piacon versenyző vállalkozások száma és részesedése alapján számított Herfindahl–Hirschman-indexet (HHI) használják. A HHI 0 és 10 000 közötti értékeket vehet fel, és magasabb értéke erősebb koncentrációt jelez. A mutató maximális értéke (10 000) monopóliumot jelez, 1800 felett egy piac erősen koncentrálnak, 1000–1800 között mérsékelt koncentrálnak, 1000 alatt dekoncentrálnak minősül.

¹⁶ A villamos energia nagykereskedelmi piacának koncentrációját az Európai Bizottság határozatát követően a villamosenergia-törvény módosítása jelentős mértékben csökkentette (*Európai Bizottság [2008a]* 2008. évi LXX. törvény). Az Európai Bizottság a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodásokról megállapította, hogy azok „... a közös piaccal összeegyeztethetetlen állami támogatásnak minősülnek. A htm-eket 2008 végéig kell megszüntetni. Ezzel egyidejűleg Magyarországnak vissza kell fizetnie a termelőkkel az ország uniós csatlakozása óta nyújtott támogatást” (*Európai Bizottság [2008b]* 1. o.). A gyakorlatban ennek lebonyolítása úgy történt, hogy az erőművek által visszafizetett támogatást csökkenteni lehetett a megállapodás megszüntetése miatt – annak eredeti időtartama alatt – meg nem térülő beruházásai értékével, az ún. átállási költségekkel (2008. évi LXX. törvény). Az elszámolási eljárás az erőművek visszafizetési kötelezettségét éppen az átállási költségekkel egyezően állapította meg, így semmilyen irányban sem került sor fizetésre.

¹⁷ A nagykereskedelmi ügyletek lebonyolításának új és gyorsan bővülő színtere a 2010 óta működő magyarországi áramtőzsdé. „Jó eredménynek számít, hogy a 100 millió kilowattórányira becsült

Zrt. részaránycsökkenése alapvetően ezzel függött össze, aminek mértékét azonban mérsékelte, hogy e két erőmű kapacitásainak terhelése alacsony – tehát az MVM Trade Zrt. számára kieső energiamennyiség mérsékeltebb – volt. A piaci kínálat növelését az is visszafogta, hogy az MVM más erőművekkel a felbontott hosszú távú megállapodások helyett újabb középtávú szerződések kötött. A piacnyitás után tehát fennmaradt az MVM Trade Zrt. domináns nagykereskedelmi piaci pozíciója, így a piacot továbbra is erős koncentráció jellemezte. Ez az egyetemes szolgáltatók beszerzéseiben még jóval erőteljesebben megmutatkozott, mert az MVM Trade Zrt. 74 százalékos részesedése jelezte domináns piaci súlyát.

A MEH két alkalommal (*MEH* [2008c], [2011e]) is lefolytatott piacelemzést arról, hogy milyen kötelezettségek előírásával csökkenthető a jelentős piaci erővel (jpe) rendelkező MVM-csoport nagykereskedelmi piaci túlsúlya, erőfölénye. Az első határozatot¹⁸ követő újabb piacelemzés lefolytatását a hosszú távú megállapodások megszűnése miatt kialakult új piaci körülmények indokolták. Az MVM-csoport közel 60 százalékos nagykereskedelmi piaci súlya miatt az újabb határozat fenntartotta a cég aukciós kötelezettségét (ami kiváltható tőzsdei értékesítéssel is), és mindaddig előírta az aukciók szabályozását, amíg 40 százalék alá nem csökken a piaci részesedése.

A villamos energia *kiskereskedelmi* piacán a felhasználók a versenypiacról vagy az egyetemes szolgáltatás keretében vásárolnak. A teljes kiskereskedelmi piacon a – három tulajdonosi csoporthoz tartozó – négy egyetemes szolgáltató,¹⁹ valamint a cégcsoportjaikhoz tartozó kereskedők az eladások 77 százalékát bonyolították le, mindegyikük súlya 10 százalék feletti volt. A fennmaradó részen mintegy harminc kereskedő cég osztozott. Ha csak a versenypiaci részesedéseket vesszük figyelembe, akkor e három tulajdonosi csoport kereskedő cégeinek ennél alacsonyabb – 64 százalékos – volt a részesedése (*MEH* [2011a]).

A három cégcsoport mindegyike vertikálisan integrált, vagyis a kiskereskedelmi tevékenység mellett – változó mértékben – működnek a nagykereskedelemben és a termelésben is. E helyzetükből fakadó lehetőségek kihasználása – közöttük az erőfölény-érvényesítés – azonban két ok miatt korlátokba ütközött. Egyrészt a nagykereskedelmi és a termelői piacok egyikén sincsenek meghatározó pozícióik, ezért a kiskereskedelemben – főként az egyetemes szolgáltatásban – nem a saját, hanem

.....
napi magyarországi fogyasztás 10-15 százaléka fordul meg a tőzsdén – közölte a HVG újságírója számára Medveczki Zoltán, az állami tulajdonú Mavir Zrt. által 2007 májusában, 20 millió forintos jegyzett tőkével az áramtőzsze létrehozására és működtetésére alapított HUPX Magyar Szervezett Villamosenergia-piac Zrt. vezérigazgatója.” (*Csabai* [2011].)

¹⁸ A 2008. évi jpe-határozatról lásd a 7. lábjegyzetet!

¹⁹ A Magyar Energia Hivatal 2009-ben a négy egyetemes szolgáltatót jelentős piaci erejű engedélyesnek minősítette (*MEH* [2009c]). A határozat a verseny hiányát kívánta ellensúlyozni a társaságok magatartására, a fogyasztókkal fenntartott kapcsolatokra, a fogyasztói érdekek védelmére vonatkozó kötelezettségek előírásával.

az MVM Trade Zrt.-től vásárolt villamos energiát értékesítik tovább. Másrészt az árat az egyetemes szolgáltatásban a hatóság állapítja meg. Ezek miatt befolyásuk, súlyuk érvényesítésére elsősorban a fogyasztói kapcsolatok alakításában adódhat lehetőség, mivel ellátási területükön a piacnyitás után sem voltak kitéve versenynek, a szolgáltatóváltás (a fogyasztók kilépése a versenypiacra) nem volt jellemző. A hatóság a verseny hiányában kiszolgáltatott helyzetű kisfogyasztók védelmében szabályozási eszközöket vett igénybe az egyetemes szolgáltatók piaci magatartásának befolyásolására.

A földgázpiaci verseny alakulása

A piacnyitás évében, 2009-ben a földgáz-értékesítés a 4. táblázatban szereplő HHI-érték (917) szerint dekoncentrálttá vált. A piacnyitás második évében a tíz legnagyobb cég forgalmazta a földgáz mintegy kilencven százalékát, és nőtt az 5 százaléknál magasabb részarányt elért vállalkozások száma is. A három legnagyobb társaságnak több mint egyharmados volt a súlya, ami a piacnyitás előtti állapothoz (52 százalékos részesedéshez) képest jelentős térvesztést mutat. A koncentráció csökkenése tehát a piaci szereplők számának növekedésével, a legnagyobbak részesedésének visszaesésével függött össze.

4. TÁBLÁZAT • A földgáz-értékesítés koncentrálttságának mutatói

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Vállalkozások száma	10	18	17	22	20	25	28
Az öt százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások száma	7	7	7	6	8	9	10
Az öt százaléknál nagyobb részarányú vállalkozások százalékaránya	99	90	88	78	86	87	89
A három legnagyobb részarányú vállalkozás százalékaránya	68	60	60	52	44	38	37
Herfindahl–Hirschman-index	1810	1443	1320	1202	1042	917	896

Forrás: MEH [2011d] 66. o., [2011c].

A nagykereskedelemben is megfigyelhető volt hasonló tendencia. A nagykereskedelem három legnagyobb társaságának a piacnyitás után, 2009 második felében 86 százalékos volt az együttes részaránya (MEH [2010c]). Közülük a legnagyobbak (E.on Földgáz Trade Zrt.) a súlya az év folyamán jelentős mértékben visszaesett: az első félévében még egyedül 80 százalékos volt a részesedése, de ez az év második felére 55 százalékra csökkent, ami összefüggött a közüzemi ellátás megszűnésével, valamint a versenypiaci beszerzési források – recesszió miatti – bővülésével.

A szolgáltatóváltás gyakoriságáról mint a fogyasztók megnyeréséért folytatott verseny intenzitásának mutatójáról az adatok nagyon korlátozottan állnak rendelkezésre. Ráadásul ezek is a teljes piacnyitást közvetlenül megelőző vagy azt követő

időszakra, továbbá a szabadpiacra már kilépett felhasználókra vonatkoznak (*European Commission* [2011]). A kiskereskedelmi értékesítésből 2008-ban 14,2 és 2009-ben 21,6 százalékkal részesedtek a szolgáltatóváltást megvalósító cégek. Közülük legaktívabban a közepes méretű vállalkozások éltek a lehetőséggel, mindkét évben felhasználásuk közel 60 százalékát új szolgáltató biztosította.

Az egyetemes szolgáltatásra jogosultak körében lezajlott későbbi szolgáltatóváltások – a hozzáférhető információk szerint – nagyrészt az EMFESZ Kft. piacra lépésével álltak kapcsolatban. Az EMFESZ Kft. 2008. évi indulását követően 2010-re 9,2 százalékos részt szerzett meg az egyetemes szolgáltatásra jogosultak felhasználásából, szolgáltatóváltással a jogosultak ekkora hányada lépett ki a szabadpiacra (*MGE* [2011]). (Ezt az EMFESZ Kft. a közüzemi, majd az egyetemes szolgáltatóként alacsonyabb áraival érte el.) E gyors részarány-növekedést 2011 elején egy újabb, ezúttal koncentrált és ellentétes irányú szolgáltatóváltás követte, miután a MEH felfüggesztette az EMFESZ Kft. földgáz-kereskedelmi működési engedélyét. A társaság felhalmozott tartozásai miatt 2011 januárjától nem tudott földgázt beszerezni, ezért a felhasználóknak – ellátásuk biztosítása érdekében – a MEH döntése alapján a négy egyetemes szolgáltatási és kereskedői tevékenységet folytató társaság valamelyikéhez kellett átszereződniük. A MEH a társaságok ajánlatai alapján határozta meg azokat a szolgáltatókat, amelyek átvehették az EMFESZ fogyasztóit. Az egyetemes szolgáltatásra jogosult fogyasztók – szabadpiacra kilépett – 8 százalékát érintette ez a kényszerhelyzetben, hatósági közreműködéssel és nem a piaci verseny hatására lebonyolított szolgáltatóváltás.

ÖSSZEGZÉS

A 2010-ben hivatalba lépett kormány árszabályozást érintő változtatásai a korábban érvényesített célok módosítását tükrözik. A modellváltás életbe lépése óta megfigyelhető az egyetemes szolgáltatói áremelés korlátozására irányuló árhatósági törekvés, ami folytatta a korábbi, a közüzemi ellátásban követett gyakorlatot. Az új vonás tehát nem az egyetemes szolgáltatásban az áremelések visszafogása volt, hanem az, hogy ennek eléréséhez más eszközök alkalmazása került előtérbe. Az energiaszektor működési feltételeink alakításában a modellváltás előtti eszköztár lényeges elemei kapnak ismét szerepet. Ezek közül néhány példa kiragadható. Sor került hatósági árrögzítésre, a költségnövekedés késleltetett érvényesítésére, valamint a csak az inflációt követő és a szektor költségeinek alakulásától eltekintő áremelésre (2012 januárjában). Ha az árszabályozás meg is engedi, hogy egyes piaci hatások beépüljenek a költségek meghatározásába, azt nem általános szabályként írja elő, hanem csak szelektíven teszi lehetővé. (Az egyetemes szolgáltatók elismert földgázbeszerzési költségének meghatározásába a tőzsdei árak csak akkor építhetők be, ha alacsonyabbak a hosszú távú importszerződés árainál és ha árcsökkenő tényezőknek bizonyulnak.)

Az árszabályozásban ismét megjelentek azok az áralakító tényezők is, amelyek a piaci folyamatoktól független követelményeket juttattak érvényre. A 2011. évi ármegállapítás során a hatóság eltért attól a korábbi gyakorlatától, amely szerint a szabályozás egységes rendszerében határoz a változtatásról. A szabályozás ugyanis kedvezményt nyújtott egyes fogyasztói csoportoknak, amivel ismét teret nyertek a kifejezetten szociális jellegű támogatások (a földgáz egyetemes szolgáltatói árainak meghatározásában). Jellegében hasonló egyedi kedvezmény volt az is, hogy bizonyos közintézményeket 2012-től nem lehet az ellátásból fizetési késedelem miatt meghatározott időszakban (október 15. és április 15. között) kikapcsolni.²⁰ Ezek az intézkedések egyoldalúan az energiaszolgáltatókra terhelték azoknak a kedvezményeknek a költségeit, amelyek nyújtására nem saját üzleti szempontjaik miatt kényszerültek. Felvetődik ezek alapján az a kérdés, hogy milyen hatást gyakorolnak a hosszabb távon megtérülő befektetések alakulására a társaságok eredményét rontó intézkedések.

Míndez nem kizárólag a vállalatokra gyakorolt hatások miatt érdemel figyelmet, hanem amiatt is, hogy a modellváltást korábban kísérő – a piaci hatások fokozottabb érvényesülésének teret adó – szabályozási törekvéseket felváltotta a növekvő állami szerepvállalás. Ennek egyik oldala az volt, hogy a szabályozás az ármegállapítást központosította, a miniszter jogkörébe emelte, ezáltal visszaállt a modellváltás előtti hatáskörmegosztás, döntési rendszer.

A piaci folyamatokba, ezen belül az áralakításba történő növekvő intenzitású állami beavatkozás másik oldala a nem piaci jellegű eszköztár alkalmazásának a kiszélesítése volt. Ez felszínre hozhat ahhoz hasonló problémákat, mint amilyenek a piacnyitás előtt feszültséget idéztek elő. Ilyen volt a szolgáltatók igénye az elmaradt áremelések kompenzálásra, valamint a halasztások terheinek megosztása a társaságok, a felhasználók és a költségvetés között, amelyek esetenként ugrásszerű áremeléseket, illetve az árcsökkentések késleltetését kényszerítették ki (különösen a földgázszektorban). Az életbe léptetett árszabályozás következtében felléphetnek a hatóságilag meghatározott és nem valós költségelemekre épülő árak okozta kockázatok is.

²⁰ Lásd erről a 2011. decemberében elfogadott 2011. évi CLXXXV. törvényt.

IRODALOM

- CSABAI KÁROLY [2011]: Magyarországi energiatőzsdék. Nagyfogyasztói szokások. HVG, november 9.
- E.ON [2009]: Megállapodás a gázimportvesztesség rendezéséről.
http://www.eon-energiaszolgáltato.com/index_eiroda_aktual.php?menu=1477.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG [2008a]: A Bizottság határozata a Magyarország által a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodások keretében nyújtott állami támogatásról. Európai Bizottság, Brüsszel, június 4. C(2008)2223 végleges. http://ec.europa.eu/competition/state_aid/register/ii/doc/C-41-2005-WLAL-hu-04.06.2008.pdf.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG [2008b]: Állami támogatás: a Bizottság felszólítja Magyarországot, hogy szüntesse meg a hosszú távú villamosenergia-vásárlási megállapodásokat és az állami támogatást fizettesse vissza a villamosenergia-termelőkkel. IP/08/850, Európai Bizottság, Brüsszel, június 4. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/850&format=HTML&aged=0&language=HU&guiLanguage=en>.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG [2009]: A Bizottság jelentése a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. Jelentés a belső gáz- és villamosenergia-piac létrehozása terén elért haladásról. [SEC(2009) 287] Brüsszel, március 11. COM(2009) 115 végleges. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0115:FIN:HU:HTML>
- EURÓPAI PARLAMENT [2003]: Az Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. (2003. június 26.) Hivatalos Lap, L 176. július 15. 37–56. o.
- EURÓPAI PARLAMENT [2004]: Az Európai Parlament és Tanács 2003/55/EK irányelve a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 98/30/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 176. július 15. 57–78. o.
- EURÓPAI PARLAMENT [2009a]: Az Európai Parlament és a Tanács 2009/72/EK irányelve (2009. július 13.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. Hivatalos Lap, augusztus 14. L 211/55. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0055:0093:HU:PDF>
- EURÓPAI PARLAMENT [2009b]: Az Európai Parlament és a Tanács 2009/73/EK irányelve (2009. július 13.) a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/55/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. Hivatalos Lap, augusztus 14. L 211/94. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0094:0136:HU:PDF>.
- EUROPEAN COMMISSION [2011]: 2009-2010 Report on Progress in Creating the Internal Gas and Electricity Market. Commission Staff Working Paper, Brüsszel, június 9. http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/legislation/doc/20100609_internal_market_report_2009_2010.pdf.
- KHEM [2008]: A villamosenergia-piaci egyetemes szolgáltatás árképzéséről, valamint az egyetemes szolgáltatás keretében nyújtandó termékcsomagokról szóló 44/2008. (XII. 31.) KHEM-rendelet. https://getenergy.hu/docs/vk_44_2008_khem_rendelet.pdf.
- KHEM [2009]: 29/2009. (VI. 25.) KHEM-rendelet a földgázpiaci egyetemes szolgáltatáshoz kapcsolódó árak képzéséről.
- KPMG [2011]: Energetikai Évkönyv 2011. KPMG, Budapest.

- MEH [2008a]: Tájékoztató a Magyar Energia Hivatal 2007. évi tevékenységéről. Magyar Energia Hivatal, Budapest.
- MEH [2008b]: Tájékoztató a földgáz hatósági árának alakulásáról. Magyar Energia Hivatal, Budapest.
- MEH [2008c]: 739/2008. sz. határozat. Tárgy: A villamos energia nagykereskedelmi piacokon lefolytatott piacelemzés alapján jelentős piaci erővel rendelkezőként azonosított engedélyes számára kötelezettségek kiszabása. Magyar Energia Hivatal, Budapest, július, 9. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/200807/kt_nagyker_hatterv_20080702_vegleges_.pdf.
- MEH [2009a]: A lakossági villamosenergia-árak 2000-től. Magyar Energia Hivatal, Budapest. <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=217>.
- MEH [2009b]: A földgáz árának alakulása 2009. július 1-je után. Magyar Energia Hivatal, Budapest. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/200907/kozlemeny_3_3_.pdf.
- MEH [2009c]: 114/2009. sz. határozat. Tárgy: A villamosenergia-kiskereskedelmi piacokon lefolytatott piacelemzés alapján jelentős piaci erővel rendelkezőként azonosított engedélyesek számára kötelezettségek kiszabása. Magyar Energia Hivatal, Budapest, április, http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/200905/kisker_hatarozat_20090409_2_.pdf.
- MEH [2010a]: Tájékoztató a Magyar Energia Hivatal 2009. évi tevékenységéről. Magyar Energia Hivatal, Budapest. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/201012/tajekoztato_2009_web.pdf.
- MEH [2010b]: Tájékoztató az egyetemes szolgáltatás keretében értékesített földgáz végfelhasználói árának 2010. április 1-jei alakulásáról. Magyar Energia Hivatal, Budapest, március 25. <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=229>.
- MEH [2010c]: Piacelemzés és jelentős piaci erő vizsgálata a földgáz-nagykereskedelmi piacon. Határozat száma: 112/2010. Magyar Energia Hivatal, Budapest. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/201004/jpe_nagyker_hatarozat_.pdf
- MEH [2011a]: Villamosenergia-piac. Magyar Energia Hivatal, Budapest. <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=151>.
- MEH [2011b]: Ártáblázatok – földgáz. Magyar Energia Hivatal, Budapest. <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=530>
- MEH [2011c]: Vezetékes energiahordozók statisztikai évkönyve 2010. Magyar Energia Hivatal, Budapest. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/attachments/article/134/vezest_k_2010.pdf.
- MEH [2011d]: Tájékoztató a Magyar Energia Hivatal 2010. évi tevékenységéről. Magyar Energia Hivatal, Budapest. http://www.eh.gov.hu/gcpdocs/201111/meh_tajekoztato010_m_6.pdf.
- MEH [2011e]: Jelentős piaci erővel rendelkező engedélyes számára kötelezettségek kiszabása a villamosenergia-nagykereskedelmi piacokon lefolytatott piacelemzés alapján. Határozat száma: 747/2011. Magyar Energia Hivatal, Budapest.
- MEH [2011f]: Ártáblázatok – villamos energia. <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=637>.
- MGE [2011]: Éves jelentés 2010. Magyar Gázipari Egyesülés, Budapest.
- REKK [2010a]: Jelentés az energiapiacokról. IV. szám. Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapest.
- REKK [2010b]: Jelentés az energiapiacokról. IV. szám. Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapest.
- REKK [2011]: Jelentés az energiapiacokról. III. szám. Regionális Energiagazdasági Kutatóközpont, Budapest.

- VINCE PÉTER [2008]: Átalakuló szabályozás a villamosenergia-szolgáltatásban. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2007. MTA KTI, Budapest, 303–323. o. http://econ.core.hu/file/download/vesz/verseny_12_VinceP_villamosenergia.pdf.
- VINCE PÉTER [2011]: Versenyelénkítés erőfőlény-korlátozással: szabályozás és vállalatszerkezet-átalakítás az Európai Unió energiapiacán. Megjelent: *Valentiny Pál–Kiss Ferenc László–Nagy Csongor István* (szerk.): *Verseny és szabályozás*, 2010. MTA KTI, Budapest, 329–353. o. http://www.econ.core.hu/file/download/vesz2010/09_versenyelenkites.pdf.

TÖRVÉNYEK

2007. évi LXXXVI. törvény a villamos energiáról. <http://www.eh.gov.hu/home/html/index.asp?msid=1&sid=0&lng=1&hkl=249>
2008. évi XL. törvény a földgázellátásról. <http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc.cgi?docid=a0800040.tv>.
2008. évi LXX. törvény a villamos energiával összefüggő egyes kérdésekről. <http://www1.pm.gov.hu/web/home.nsf/portalarticles/676C744F376DACF9C1257546002AB7D2?OpenDocument>.
2010. évi VII. törvény egyes energetikai tárgyú törvények módosításáról. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php?menuindex=200&pageindex=kozltart&ev=2010&szam=2>.
2010. évi LV. törvény a földgázellátásról szóló 2008. évi XL. törvény, valamint a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény módosításáról.
2011. évi XXIX. törvény az energetikai tárgyú törvények módosításáról. <http://www.complex.hu/kzldat/t1100029.htm/t1100029.htm#kagy1>.
2011. évi CLXXXV. törvény a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény módosításáról. Magyar Közlöny, 160. szám. 2011. december 27.